

Altruismin raskaan sarjan ammattilaisen ongelmia

Klaus Helkama

Juho Saari, Sakari Kainulainen & Anne Birgitta Yeung: *Altruismi. Antamisen lahja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. 248 s. Yliopistopaino 2005.

Kenen pitäisi auttaa köyhiä, sairaita ja puutteesta kärsiviä? Strasbourgin kaupungin historia kertoo, että luterilaisten ollessa vallassa reformaation jälkeen kerjääminen ja yksilöllinen almujen antaminen oli kielletty. Seurakunta huolehti avusta. Katolisen kirkon otettua ohjat käsiinsä kerjäläiset ilmestyivät jälleen katkuvaan. Raamatun lähimmäisen auttamiskäskyjä on tulkittu eri tavoin eri kirkkokunnissa.

Pohjoismaiset hyvinvointivaltiot ovat noudattaneet luterilaista mallia. Suomalainen tai ruotsalainen veronmaksaja, joka kustantaa pusistaan sosiaaliturvaa ja kehitysapua, tuskin voi tuntea itseään samalla tavoin suoranaiseksi laupiaaksi samarialaiseksi kuin amerikkalainen kolehtihaavia täyttävä kirkon jäsen. Kun pohjoismaalainen matkailija ahdistuu kerjäläisten näkemisestä etelässä, hän on sisäistänyt ajatuksen, jonka *Altruismi. Antamisen lahja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa* -kirjan kirjoittajat Juho Saari, Sakari Kainulainen ja Anne Birgitta Yeung ilmaisevat näin: ”kenenkään ei pitäisi luterilaisessa mallissa ja hyvinvointijärjestyksessä joutua tilanteeseen, jossa hänen ihmisarvonsa on riippuvainen toisen hyväntahtoisuudesta” (s. 131).

Luterilainen kirkko, erityisesti Pohjoismaiden luterilainen kirkko, kannattaa hyvinvointivaltion kautta tapahtuvaa institutionaalista altruismia ja harjoittaa sitä itsekin. Hyvinvointivaltion palvelutason heikkeneminen ja suurten ikäluokkien lähestyvä eläkkeellelähtö ovat nostaneet esille kysymyksen valtion ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden työnjaosta. Suhteessa valtioon kirkko on yhtäältä verovaroin institutionaalista altruismia harjoittava, valtioon rinnastettava toimija, toisaalta yksilölliseen vapaaehtoisuuteen vetoava almujen kerääjä.

Laman aikana ja sen jälkeen 1990-luvulla kirkon institutionaalinen altruismi diakoniatyön muodossa laajeni selvästi ja korvasi osan valtion sosiaalipoliittisesta toimeliaisuudesta. Missä määrin tällaisen työnjaon pitäisi olla pysyvä? Saari, Kainulainen ja Yeung nostavat tämän ky-

symyksen hyvin esiin, mutta toteavat (s. 27) ettei heidän kirjaansa sisälly mitään ”kirkko- tai sosiaalipoliittisia sivujuonteita”.

Kolehtihaaviin enemmän kuin yhteisvastuulla

Suomen kirkon toimintaa tarkastellaan *Altruismi*-teoksessa paitsi teologisesta, myös biologisesta, sosiologisesta ja taloustieteellisestä näkökulmasta. Tämäkin sopii luterilaisuuteen. Kristillistä rakkautta ja altruismia voidaan luterilaisessa perinteessä käsitellä suoraviivaisemmin tehokkuusnäkökulmasta kuin muiden traditioiden piirissä, koska luterilaisesta perinteestä puuttuu hyvien tekojen pelastusnäkökulma. Sosiaalipsykologisen altruismitutkimuksen keskeiset ongelmanasettelut, auttamisen motivaatioperusta, sen tilannesidonnaisuus ja normipohjaisuus eivät ole mahtuneet mukaan. Eivät ne olekaan keskeisiä silloin, kun kysytään, miten tarvitseville saadaan apua. Saajan kannalta ei ole paljon merkitystä sillä, onko apu annettu rangaistuksen pelosta, palkkion toivosta tai empatiasta (pelkästä ”hyvästä sydäimestä”).

Kirjan empiirisessä osassa eritelläänkin rahamääriä: kirkon diakoniatyöhön käytettyä rahaa sekä kolehtien ja yhteisvastuukeräyksen tuoton jakautumista Suomen noin neljäsäsadassa seurakunnassa. Maallikolle lienee yllättävä se tieto, että kolehtien vuosituotto, vuonna 2002 noin 8 miljoonaa euroa, on suurempi kuin yhteisvastuukeräyksen (5,2 miljoonaa euroa). Ainakin minulle se oli. Ehkä meillä on taipumus kuvitella, että iso ja näyttävä kertarysäys tuottaa enemmän kuin pieni mutta säännöllisesti toistuva tapahtuma. Kolehtiraha on noin prosentti kirkon 800 miljoonan euron verotuloista.

Diakoniatyöhön seurakunnat panevat noin kahdeksan prosenttia menoistaan, vähän alle 14 euroa aikuista kohti. Vaihtelu on kohtalaisen suurta – joka viidennessä seurakunnassa osuus on alle seitsemän prosenttia, joka neljännessä yli 11 prosenttia. Ahvenanmaalaisissa seurakunnissa prosenttiosuus on alhaisin, Pohjois-Savossa korkein.

Myös kolehtien ja yhteisvastuukeräyksen tuotossa on varsin suurta alueellista vaihtelua.

Uudellamaalla kolehtihaaveihin kertyy 1,31 euroa aikuista kohti vuodessa, kun Pohjanmaalla vastaava summa on yli 4 euroa. Yhteisvastuukeräyksen osalta erot eivät ole aivan niin suuria. Uusmaalaiset ovat jälleen peränpitäjinä 85 sentillään, eteläpohjalaiset kärjessä 2, 25 eurola.

Maaseutumaisissa kunnissa sekä kolehdit että yhteisvastuukeräys tuottavat aikuista kohti kaksi kertaa enemmän kuin kaupungeissa. Kolehtituottojen ja yhteisvastuukeräyksen tuottojen välillä on kohtalainen tilastollinen yhteys, niin että seurakunnissa, joissa kolehtihaaveihin kertyy enemmän euroja, annetaan myös yhteisvastuukeräykseen enemmän. Siellä missä yhteisvastuukeräys tuottaa enemmän, ovat diakoniamotkin suhteellisesti suuremmat, mutta kolehtituotoilla ja diakoniamenoilla ei ole selvää yhteyttä. Maaseudun ja kaupungin erot näkyvät myös diakoniatyöhön käytetyssä suhteellisessa rahamäärässä. Tulokset voi tiivistää sanomalla, että iäkkäiden ihmisten asuttamisessa maa- ja metsätalouuskunnissa "altruismi" on mainituilla kolmella tavalla määriteltynä mittavinta.

Maaseudun ja kaupungin auttajat

Kirjan kirkkoa ja altruismia tarkasteleva osa on selkeää ja informatiivista tekstiä. Siitä saa hyvän yleiskuvan kirkon toiminnasta ja kirkon opillisesta altruismikeskustelusta. Miellyttävää kirjassa on myös reipas tyyli – kirkkoa esimerkiksi luonnehditaan altruismin "raskaan sarjan ammattilaiseksi". Yhteiskuntatieteellisesti kouliutunutta lukijaa jää kuitenkin häiritsemään empiirisen tutkimuksen tulosten analyysi ja tulkinta. Siinä tekijöiden biologis-sosiologis-taloudellisella teoreettisella välineistöllä ei ole paljonkaan käyttöä. Lukija alkaa arvella, että sosiaalipsykologia olisi voinut sittenkin olla avuksi.

Tuloksista nimittäin hahmottuu kaikkien selkeimmin se sosiaalipsykologisessa auttamistutkimuksessa todettu säännönmukaisuus, että maaseudulla autetaan enemmän kuin kaupungeissa. Vahvimmin tosin kolehtieurojen ja diakoniamenojen määrää/aikuinen ennustaa iäkkäiden osuus väestöstä, mutta yhteisvastuukeräyksen tuottoa ja diakoniamenojen suhteellista osuutta parhaiten ennustava taustatekijä on kunnan maa- ja metsätalousoikeus. Se selittää tilastollisesti miltei neljänneksen yhteisvastuukeräyksen tuotosta mutta myös liki viiden-

neksen kolehtituotoista. Voinee siis väittää, että maaseudulla on edelleen voimassa vahva auttamisnormi. Tämän seikan merkitystä olisi voinut tulokinnassa korostaa enemmän. Vaikka se tuodaan esiin (s. 208) ohimennen, se hukkuu moneinlaisten selitysten ja pohdintojen sekaan.

Mummot, Keskustan kannatus ja kolehti

Tekijöiden tulkinnat perustuvat pitkälti regressioanalyysiin, joista kaikista "jätettiin ulkopuolelle iäkkäiden osuus seurakunnissa, sillä se vei pois useimpien muiden muuttujien selitysviivan. Yleisesti voidaan siis todeta altruistisen käyttäytymisen olevan tässä käytetyillä mittareilla mitaten tyypillisintä iäkkäille ihmisille" (s. 168). Jälkimmäinen lause on epäilemättä (osin) totta, mutta se ei seuraa aineiston analyysistä. On täysin mahdollista, että iäkkäiden ihmisten suuri osuus seurakunnassa saa muut seurakuntalaiset antamaan enemmän rahaa kolehteihin ja keräyksiin. Jotta aineistosta voitaisiin päätellä, että iäkkäät ihmiset antavat eniten, olisi tutkittava yksilöitä eikä seurakuntia. Tekijät ovat selvillä tämän ns. ekologisen virhepäätelmän vaarasta mutta tekevät sen tässä itse.

Kun kahden altruismimitan, diakonian ja kolehtien, vahvin selittäjä, iäkkäiden osuus väestöstä, jätetään pois ja raportoidaan varsin perusteellisesti, kuinka paljon erilaiset muut seikat, kuten eri puolueiden kannatus kunnassa, selittävät näitä mittoja, niin luonnollisesti sellaiset asiat, jotka ovat (satunnaisesti) yhteydessä iäkkäiden suureen osuuteen, saavat tilastollista selitysarvoa. Koska iäkkäät maalaismummot käyvät eniten kirkossa ja panevat rahaa kolehtiin ja maalaismummoja on suhteellisesti eniten sellaisissa kunnissa, joissa keskustapuolueella on vahva kannatus, keskustapuolueen kannatus "selittää" kolehtihaavin euromäärää. Sen sijaan että iäkkäiden osuus jätettiin pois analyysistä, se olisi kannattanut ottaa ensimmäisenä mukaan ja katsoa, missä määrin muut tekijät selittävät altruismimittoja sen jälkeen, kun tämä vahva selittäjä on jo huomioitu.

Yhteisvastuukeräyksen tuottoa ennustaa siis parhaiten kunnan maa- ja metsätalousoikeus, ei vanhojen ihmisten määrä. Kun maatalousoikeus on mm. vähemmän verotuloja asukasta kohti ja vähemmän koulutettua väkeä, ei ole ihme, että nämä seikat korreloivat negatiivisesti tähän altruismin muotoon. Ennen kuin menisin tällä perusteella tekijöiden kanssa väit-

tämään, että "on yllättävää, että keräykseen annetaan rahaa vähästä eikä paljosta" (s. 193), tekisin taulukon, jossa maa- ja metsätalousvaltaiset kunnat olisi jaettu verotuloiltaan pieniin ja vähemmän pieniin, ja katsoa, saako tämä lesken ropo -hypoteesi tukea vielä senkin jälkeen, kun "maalaisten auttamisnormi" -hypoteesin selitysvaiva on käytetty – eli autetaanko vähätuloisella maaseudulla enemmän kuin suurempi-tuloisella maaseudulla.

Muutenkin olisin tulosten esittelyssä turvautunut enemmän sellaisiin taulukoihin, joissa esitellään selitettävien asioiden keskiarvoja eri taustatekijöiden mukaan (esim. kertykö vanhusvaltaisissa kaupunkiseurakunnissa yhtä paljon kolehtieuroja/aikuinen kuin vanhusvaltaisissa maalaisseurakunnissa?). Regressio-analyyseistä kertoimista on iloa harvoille, etenkin kun vahvin selittäjä on jätetty analyyseistä pois. Ne olisi voinut jättää liitteiksi.

Kirkollisen altruismin muutos vaikeasti ennakoitavissa

Varsinkin loppuluvussa tekijät intoutuvat tekemään tuloksistaan turhia spekulatioita ja liian reippaita päätelmiä. Edellä mainitusta keskustapuolueen ja muiden puolueiden kannatuksesta lähtevät spekulatiot olisi hyvin voinut jättää pois. Hurjin ajatusloikka on sivulla 208: "Ikä on tulostemme mukaan suurin yksittäinen altruistista käyttäytymistä selittävä tekijä. Jos nykyinen nuori ikäpolvi jatkaa samalla linjalla myös tulevaisuudessa, voi keräystuottojen ja auttamisen näkökulmasta huolestuneesti kysyä, mikä on altruismin tulevaisuus?" "Ikä" tarkoittaa siis "vanhusväestön osuutta kunnassa" eikä se ollut suurin yksittäinen yhteisvastuukeräyksen tuottoa selittävä tekijä, ainoastaan kolehtien tuoton. Nuoren ikäpolven altruismista ei tulosten perusteella voi sanoa yhtään mitään. Yhtä hyvin (eli huonosti) voisi tuloksista päätellä, että jos nykyisistä keski-ikäisistä tulee samanlaisia vanhuksia kuin nykyiset, keräystuottojen ja auttamisen näkökulmasta kirkollisen

altruismin tulevaisuus on turvattu, kun vanhusväestön osuus kasvaa!

Itse asiassa kirkollisen altruismin muutossuuntaa on vaikea ennakoita. Yhteisvastuukeräyksen ja kolehtien rahamäärät eivät viimeisen puolelta vuosikymmenen aikana ole kasvaneet järjestelmällisesti mutta eivät myöskään vähentyneet. Kirjassa esitetyt tulokset viittaavat siihen, että aktiivisemmat seurakunnat saavat yhteisvastuukeräyksessä enemmän euroja kokoon.

Kirjan ongelma on epätasaisuus. Teos ei käy malliksi siitä, miten aineistosta tehdään luotettavia päätelmiä. Harvempiin asioihin keskittyminen olisi ollut eduksi. Kirja olisi hyötynyt paremmasta viimeistelystä, jossa taulukoiden otikoihin, lähdeluettelon ja tekstin vastaavuuteen, toiston karsimiseen ja virkkeiden yksiselitteiseen muotoiluun olisi kiinnitetty enemmän huomiota.

Haluavatko suomalaiset lisää kerjäläisiä katuvaan? Haluavatko suomalaiset kansalaisina valtion, joka sysää köyhistä, sairaista ja vanhuksista huolehtimisen entistä enemmän kirkon ja vapaaehtoisjärjestöjen niskoille? Haluavatko suomalaiset luterilaisen kirkon jäsenet – kansalaisina ja kirkon jäsenenä – sellaisen valtion ja sellaisen kirkon? Kirkko julistaa lesken rovon, laupiaan samarialaisen ja muiden kertomusten kautta, että Jumala rakastaa iloista antajaa. Pitäisikö kirkon julistaa, että Jumala rakastaa myös iloista veronmaksajaa? Tällaisia olennaisia kysymyksiä Saari, Kainulainen ja Yeung nostavat esiin, vaikka kirjaan ei pitäisikään sisältyä "kirkko- ja sosiaalipoliittisia sivujuonteita". Ei sisällykään, jos näillä tarkoitetaan omia julkipantuja kannanottoja. Mutta olenkohan väärässä, jos minusta tuntuu, että tekijät vastaavat rivien välissä viimeiseen kysymykseen myöntävästi?

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian professori.